

Міністерство освіти і науки України

Національна академія наук України

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

«Академічна й університетська наука: результати та перспективи»,

присвячена 90-річчю Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» та пам'яті
президента Національної академії наук України, академіка
НАН України Бориса Євгеновича Патона

Збірник наукових праць
за матеріалами

XIII Міжнародної науково-практичної конференції

10 - 11 грудня 2020 року

Полтава 2020

УДК 81'42-028.61

*Галаур С. П., кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»,
ORCID 0000-0002-9333-3052, email: svitlana.galaur@gmail.com*

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОЕЗІЇ ЛЕОНІДА ТАЛАЛАЯ «СТЕЖКА ПІД НОГАМИ»

***Анотація.** Стаття є спробою лінгвістичного аналізу вірша «Стежка під ногами» харківського письменника 70-х років ХХ століття Леоніда Талалая, творчу спадщину якого вналежнено до так званої «тихої» поезії. У роботі запропоновано цілісний поетапний розбір тексту, що дав змогу з'ясувати роль одиниць мови різних рівнів для репрезентації змісту. Закцентовано увагу на принципах єдності форми та змісту, координації загального й окремого, які особливо проявляють себе в поезії. У поле зору потрапили передовсім лексичні одиниці, дію яких посилюють морфологічні, синтаксичні і графічні засоби. До аналізу залученні етнолінгвістичні, соціокультурні знання. Запропонований аналіз вкотре потверджує, що вивчення тексту слід здійснювати комплексно, залучаючи знання з літератури та суміжних до мовознавства дисциплін.*

***Ключові слова:** лінгвістичний аналіз тексту, комунікативна інтенція, прагматичний ефект.*

UDC 81'42-028.61

***Halaur S. P., Ph.D in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of Department of General Linguistics and Foreign Languages,
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»,
ORCID 0000-0002-9333-3052, email: svitlana.galaur@gmail.com***

THE LINGUISTIC ANALYSIS OF THE POETRY «STEZHKA PID NOHAMY» (THE PATH UNDER FEET) BY LEONID TALALAI

***Abstract.** The article is an attempt at the linguistic analysis of the poetry of the 1970s Kharkiv writer Leonid Talalai «The path under foot» whose creative heritage belongs to the poetry called «quiet». The work has demonstrated an integral step-by-step analysis of the text, which has helped to determine the role of language units of different levels for the representation of the content. Attention is focused on the principles «the form and the content unity», «the general and individual features coordination», which are especially evident in the poetry. Lexical units, intensified by morphological, syntactic and graphic means, was primarily the object of the research. Ethnolinguistic and sociocultural knowledge is involved in the analysis. The proposed analysis confirms again that the study of the text should be carried out with a complex approach involving the knowledge of the literature and disciplines related to linguistics.*

***Keywords:** linguistic analysis of the text, communicative intention, pragmatic effect.*

Науково-дослідна мета лінгвістичного аналізу тексту полягає у виявленні системи мовних засобів, за допомогою яких передається ідейно-тематичний та естетичний зміст художнього тексту, у з'ясуванні залежності їх відбору від прогнозованого автором комунікативного ефекту. Лінгвістичний аналіз тексту став об'єктом прискіпливої уваги українських мовознавців із середини минулого століття. Йому приділили достатню увагу Т. Єщенко, І. Кочан, М. Крупа, А. Оголовець та ін. Обрання тексту центральним об'єктом дослідження є актуальним у наш час, що зумовлено постійним розширенням відомостей про нього у зв'язку з досягненнями низки

суміжних наук – прагматики, психолінгвістики, теорії комунікації, лінгвокультурології, когнітивістики та ін. Пропонована стаття, присвячена мовній інтерпретації поезії Л. Талалая, є спробою поповнити знання про текст загалом та його розуміння адресатом зокрема. Методикою дослідження став цілісний поетапний лінгвопоетичний аналіз віршованого твору з опертям на лексичний, морфологічний, синтаксичний, графічний аналізи.

Л. Талалай – письменник 70-х років ХХ століття, перехідної доби як у літературному, так і соціокультурному житті країни, періоду переосмислення цінностей. На думку поета, перекладача, громадського діяча П. Мовчана, «Л. Талалай відчував трагізм часу, загальну кризу – світову і кризу людини – і за допомогою своєї поезії намагався заповнити порожнечу, «духовний вакуум», що утворився навколо» (див. про це: [6]). Шукаючи гармонії, Л. Талалай вибудовує у своїх творах «своєрідну концепцію «чистої естетики» сучасника, який намагається відшукати своє «Я» серед здичавілих фальшивих цінностей» [5] хаотичного земного буття. Пізнаючи способи єдності з духовним світом і протиставляючи вічне тимчасовому, сакральне профанованому, митець слова в пошуках істини звертається до архетипних символів. Однією з екзистенційних та універсальних культурних констант, що її використовує Л. Талалай, є міфологема дороги як маркера життєвого шляху, його вибору. У поезії Л. Талалая вона експлікується безпосередньо лексемою «стежка», що акцентує увагу не на глобальному, а на індивідуалізованому характері її представлення. Можна простежити й опосередковане вираження міфологеми, передовсім через моторні дієслова: біжить, спішив, пливуть, іде, веде, стрибає. Ці вербативи, а разом з ними й іменники швидкість, гонитва, суєта, прикметник шалена фіксують ключовий образ швидкості, що помітно змінюється від початку вірша до його кінця. Традиційно черпаючи натхнення в природі, Л. Талалай створює з перших рядків вірша образно-емоційну картину-пейзаж:

... за дверима радість
Стоїть, як білий світ.
І всотують у себе
Густу росу дерева,
І зацвіта маслина,
І відцвітає глід.

Цей яскравий зоровий малюнок виконаний майстерно – за допомогою метафор *радість стоїть*, *всотують у себе ... росу дерева*, епітета *густу*. Задля уповільнення мовлення автор послуговується полісиндетоном, статичними дієсловами, тавтологією *зацвіта*, *відцвіта*. До речі, префікси за- та від- як актуалізатори фазової семантики дієслова указують не на зупинку часу, а на його хоч і повільну, та все ж таки плинність. Стає очевидним, що в цій частині твору йдеться про дитинство, коли юна особа, ще не заангажована проблемами та суєтними справами, споглядає світ. А він, радісний і прекрасний, для неї відкритий від народження, образи вікна та дверей у тексті не випадкові:

Поглянуть у вікно
І відчинити двері.

Образ стежки актуалізує семантику наростання швидкості. Він уводиться за допомогою фразеологічної одиниці, значеннево модифікованої. За словами *Відчуєш ти неспокій, / Як стежку під ногами* алюзійно впізнаємо стійкі сполучення ступати на стежку – розпочинати яку-небудь діяльність, втрапити на свою стежку – знайти своє місце в житті. Очевидно, автор натякає на початок дорослого життя – уже не такого простого, як у дитинстві, а *із заростями лози, очеретом*, через які треба пробиратися. Піти стежкою в Л. Талалая – це втратити спокій, без упину рухатися вперед, не оглядаючись навколо себе:

... ти шалену швидкість
Нарощував щоденно,
Спішив усе відчутти,
І відставав завжди,

*І пізно дивувався,
Що вже трава зелена,
Засмучувався пізно,
Що одцвіли сади.
Щодня, неначе в поїзді,
Дивився ти, як мимо
Пливуть поля за вікнами
І станції малі...
Неначе, щоб зігритися,
Ти біг і біг за димом
І в суєті щоденній
Не роздививсь землі.*

Ця частина поезії виструктурована на антитезі *спішив – відставав* і чітко вияскравлює категорію часового континууму. Підтвердженням останнього є активне використання дієслів у минулому часі, з префіксами фазового спрямування, темпоральних прислівників *щоденно, завжди, пізно, вже, щодня*. Формуванню семантики часу й швидкості сприяє уведення в текст порівняння *неначе в поїзді*, пов'язаних із ним прийменника *мимо* та стилістичної фігури апосіопези, розрахованої на те, щоб читач продовжив думку. Ефект стрімкості створюють однорідні члени речення, його регулює і фонетична структура поетичного тексту, оскільки автор свідомо вдається до нагромадження шиплячих звуків: *шалену, швидкість, нарощував, щоденно, спішив, відчутти, завжди, що, вже, засмучувався, що, щодня, неначе, щоденній*.

Поет намагається зупинити час, змусити ліричного героя признатися собі, «що бачив світ сірішим і зовсім не таким». Зупинити час, виявляється, можна лише в щасливий період кохання, бо в очах обраниці завжди тремтить «стій...», та в неприємні хвилини хвороби, коли навіть вдається оглянутися та оцінити пережиті роки. Л. Талалай звертається ще до одного архетипного образу – води, семантичний спектр якого охоплює елементи як позитивного, так і негативного змісту. Письменник апелює до давніх вірувань слов'ян, для яких «водяний простір осмислювався як межа між «тим» і «цим» світом» [4, с. 84] і зображує водну стихію метафорично у вигляді хвилі – підступної хвороби, що «підмила берег твій». Третя композиційна частина, про яку йдеться, пронизана афоризмами, зміст яких, очевидно, людина може усвідомити лише тоді, коли проживе життя, помудрішає:

*Найкраще зеленіють
На тих деревах віти,
Які гойдають гнізда,
Відомо це давно.
Святе є право в кожного:
Себе не пожаліти,
Та не жаліти інших
Нам права не дано...*

Думаємо, автор використовує три крапки з певною комунікативною інтенцією: реципієнт неодмінно продовжить цей ряд простих, але водночас геніальних премудростей, з'ява яких на світ пов'язана з освоєнням та відображенням суспільної та особистісної екзистенції людини.

Уперше в тексті фіксуються, крім ліричного героя, персонажі, точніше вловлюємо натяк на їх існування – коханої, членів сім'ї, інших, дорогих для нього людей. Нарешті ліричний герой озирається навколо, його рух далі – у літньому віці – сповільнюється, аби знову, як у дитинстві, відчутти «день, як радість»:

*Іде шахтар на зміну,
Кудись бабусю сиву
Суха кленова паличка
По вулиці веде.*

*Як білий гриб, у шапочці
Під липою розквітлою
Дитина роздивляється
Лункий ранковий світ.
До тебе посміхається
І радісно запитує,
Чому в малої білочки
Такий великий хвіст.*

Стаємо свідками того, як кілька простих метафор та епітетів виформовують поезію таку ж природну, як і природні явища довкола. «Реальність постає у такій невичерпній таємничості і промовистих деталях, що справді виникає відчуття паралельної дійсності, витвореної уявою і чаклунським хистом поета», – так про це сказав В. Базилевський [1].

У четвертій композиційній рамці зустрічаємо вже справжніх персонажів – кохану, шахтаря, стареньку бабусю і, нарешті, дитину. Письменник, робимо висновок, стверджує ідею циклічності – *«все лише початок. Стара лунає пісня Над лісом молодим»*, особливого призначення людини на землі – продовжити рід та опікуватися близькими людьми, жити з ними в радості. Повторюваність як константа людського існування маркується і в кінці твору, зокрема ми можемо домислити історію дорослішання маляти, що біжить за м'ячиком.

Попри достатньо мінорній настрій ліричної поезії сум у ній проявляється як потреба радості, абстрактний образ цього душевного піднесення присутній у всьому тексті, він виявляється за допомогою різних мовних одиниць, з-поміж яких найперше впадають в око *радість, сльоза щаслива, посміхається, радісно*. Пізніше усвідомлення радості життєвих хвилин, якою можна було б насолоджуватися щодня в роки молоді, автор маркує контрастними словами *печально, гірко*, ніби попереджаючи читача про можливість невідворотної помилки. Л. Талалай, як бачимо, «не проповідує іншим, а мовить до свого сумління» [2, с. 34].

У поезії «*Стежка під ногами*» письменник порушує проблему фундаментальних основ людського буття й успішно її розв'язує. Гармонійна особистість, на думку Л. Талалай, – та, що цінує кожну прожиту мить. Таке вміння людина здобуває лише тоді, наголошує митець, коли навчиться бачити:

*І гірко усвідомлюєш,
І відчуваєш ти,
Що треба спершу бачити, –
Так необхідно бачити! –
Все те, що намагаєшся
На світі зберегти.*

Лексема «бачити» стає семантично найпотужнішою в усьому тексті. Автор підкреслює її різними способами: окличною інтонацією, особливим пунктуаційним виділенням, тавтологічним уживанням модальних слів *треба, необхідно*, нарешті, неодноразовим повтором її самої чи уведенням у текст слів, які значеннєво пов'язані з нею – *поглянуть, дивився, роздививсь, очі, оглядався*, назв реалій, сприйняти які можна лише оптично, зокрема кольорів та їхніх відтінків – *сірішим, зелена, світлі, руда*. Ця лексема стає ретроспективним вузлом, від якого читач повертається подумки на початок вірша й розуміє, що дитина, яка *«роздивляється Лункий ранковий світ»*, щаслива й перебуває в стані психологічного комфорту.

Звернемо увагу й на специфіку репрезентації тексту за характером побудови. Поезія має неабиякий прагматичний ефект: написана від 2-ї особи однини, маючи глибокий філософський підтекст, вона вияскравлює узагальнений образ адресата. Збірності цього образу сприяють постійні повтори займенника «ти», риторичні питання:

*На що ти сподівався
У цій гонитві марній,
Коли в очах коханої*

Завжди тремтіло «стій...»?

Коли ти оглядався?

У представленому таким способом тексті «адресант, – наголошує Т. Єщенко, – ніби сам опиняється в центрі подій і власними очима сприймає усе те, що відбувається, він ніби одночасно сприймає зображуване очима і героя, і автора» [Єщенко, 70–71]. Підтвердженням сказаному є те, що автор виявляє всевідання, може читати думки ліричного героя, відчувати його душевний щем, навіть передоручає йому своє слово, коли ліричний герой звертається до коханої:

В твоїх очах, кохана,

Такий сьогодні день.

Отже, поетика Л. Талалая є розкішним живописом із додаванням мікроскопічних подробиць, із яких можна добути надзвичайний ліризм та глибокодумне слово. Вірш «Стежка під ногами», проаналізований у науковій літературі з мовного погляду вперше, справді засвідчує належність творчої спадщини письменника до так званої «тихої» поезії, попри виявлену в ньому семантику швидкості насправді звучить гімн духовному спокою, спостережливості. Проста, щира поезія, переконуємося, здатна запропонувати вичерпні відповіді на езистенційні питання буття людини. Виконаний лінгвістичний аналіз має практичне спрямування і перспективу дослідження, оскільки репрезентує алгоритм для лінгвістичних аналізів інших творів.

Література

1. *Базилевський В. Леонід Талалай (1940– 2012). Ключі від неіснуючої хати [Електронний ресурс] / В. Базилевський. – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2013/03/21/леонід-талалай-1940-2012-ключі-від-неіснуюч/>*
2. *Дзюба І. «...І вічні питання до білого світу». Нотатки про лірику Леоніда Талалая / І. Дзюба // СІЧ. – 1992. – № 2. – С. 33–37.*
3. *Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник / Т. А. Єщенко. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.*
4. *Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.*
5. *Негодяєва С. А. Інтенціональний аспект міфотворчості Леоніда Талалая [Електронний ресурс] / С. А. Негодяєва. – Режим доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/550/1/Internachionalnyi%20asprct.pdf>*
6. *Поезія, яка піднялася над своїм часом, – у Музеї вшанували Л. Талалая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museumlit.org.ua/?p=5643>*